

De danske købstæders skattevæsen indtil begyndelsen af det 17. århundrede.

En oversigt

af

M. Mackeprang.

Fra det 15. århundrede til enevældens indførelse dannede den årlige byskat i fiskal henseende skæl mellem land og by. Da således rådet i Thisted ikke ret vidste, om byen var en fri købstad eller en landsby, uagtet den 1524 havde fået de samme privilegier som Viborg, fik en kommission på fire adelsmænd befaling til at undersøge forholdene og taxere den til årlig byskat som andre købstæder¹⁾. Bortfaldt købstadretten, ved at byen nedlagdes, forsvandt byskatten og afløstes af de sædvanlige bonderedsler. I å. br. af 19. juni 1578 om Kongsbaks og Falkenbergs nedlæggelse til fordel for Varberg hedder det f. ex. om de indvånere, der agtede at blive boende på den gamle grund, at lensmanden skulde sætte dem „for skyld og landgilde som

¹⁾ Danske Atlas V, 419 f. Efter jordebogsafgifterne ansattes den til 100 mk. d. årlig.

andre bønder“. De to afgifter, landgilde og byskat, modsættes således hinanden og opstilles som karakteristiske for de to uprivilegerede stænder; indbyrdes frembyder de også visse lighedspunkter. Begge bevarede de nemlig gennem århundreder deres størrelse uforandret og var således mindre en skat end en på grunden hvilende kanon.

Den årlige byskat var dog ikke købstædernes ældste skat. Den lader sig ikke med sikkerhed påvise før omkring 1400, og allerede i begyndelsen af 12. århundrede omtales i flere østdanske stæder en anden skat, midsommersgælden¹⁾. Det er tilfulde godtgjort af professor Steenstrup, at midsommersgælden er identisk med den arnegæld, der svaredes i de jydsk byer, og da jeg med hensyn til dens oprindelse og udbredelse intet nyt kan fremføre, skal jeg indskrænke mig til at henvise til denne forskers redegørelse²⁾.

Men jævnsides med midsommersgælden havde man i modsætning til det 16.—17. århundrede en mængde andre skatter. Adskillige steder forekommer således græsgæld eller tofttegæld, sikkert en slags leje af de jorder og fællede, kongen havde overdraget byen³⁾. Meget udbredt var endvidere i Østdanmark den såkaldte tyvestud, som bar navn efter den anvendelse, den fik. Såvel den københavnske stadsret fra 1254 som Roskildes fra 1268 bestemmer nemlig, at fogden skal have to denarer

¹⁾ Hvilken forbindelse kan der være mellem denne skat og de midsommerspenge, hvormed tyven efter Thor degns artikler (længere danske text art. 25.) tinger sig fra bonden?

²⁾ Studier over K. Valdemars Jordebog S. 144 ff.

³⁾ F. ex. Kbh.s stadsret 1254 art. 17. Næstved 1484 (S. r. D. IV, 362).

af hver borger i tyvestud, og både den såkaldte skånske birkeret og de skånske byprivilegier fra 1360—61 gør det til pligt for hvert „madskab“ at give ham en denar til jul og en til påske, mod at han skulde holde tyvene i fængsel til den næste tingdag efter deres pågribelse¹⁾. Disse skatter udrededes af alle borgere, men desuden fandtes en række særlige afgifter, der dels ramte købmænd og håndværkere i forening, dels og navnlig de sidste. Fælles er torvørtugen eller -gælden og de ret sjældent forekommende vinduspenge, afgifter hvis navne er tilstrækkelig talende, til at man kan udelade videre kommentar. De ældste oplysninger om særlige håndværkerafgifter får man gennem Slesvigs gamle stadsret. I følge denne skulde skomagerne årlig give 3 mk. penge, peltserne 1 mk. eller 1000 skind, bagerne 3 R mel til Ste. Hans og 6 øre penge 3 gange om året. I den yngre redaktion er alle disse ydelser forsvundne, hvorimod de københavnske bagere, sudere, slagtere og ølkoner endnu i slutningen af det 14. århundrede måtte yde lignende kendelser til deres herre, Roskilde-bispen²⁾.

Bortset fra disse næringsafgifter er det ejendommeligt for de andre skatter såvel midsommersgælden som tyvestuden, at de indenfor samme by altid udredes med et en gang for alle fastsat beløb for hver person eller husstand (madskab, commedia). De må betragtes som en slags kopskat, og de opgivelser, der i kong Valdemars jordebog findes om midsommersgældens størrelse, kan

¹⁾ Kbh. stadsret 1254 art. 3, Roskilde art. 9, Birkeretten art. 11, Malmö art. 29, Lund art. 7—9, Halmstad art. 7—12.

²⁾ Slesvigs ældre stadsr. art. 32. Roskilde-bispens jordebog i S. r. D. VII, 104—05.

altså alene have gyldighed for et enkelt år. De adskiller sig herved fra byernes anden hovedskat, ledingspengene, som trådte i stedet for ledingens ydelse in natura og pålignedes byen med et fast beløb, der overensstemmende med den senere byskat synes at have haft en konstant karakter¹⁾. Da købstæderne foruden disse pengeskatter endvidere havde naturalpræstationer som afgift af fiskefangsten, pligt til at brygge øl o. s. v. samt en del ægtarbejde, vil man se, at deres skattevæsen har haft et i høj grad broget udseende²⁾.

Overgangen fra det ældre system til det senere enkle og usammensatte, hvor byskatten bliver købstædernes eneste ordinære skat, er vanskelig at udrede, dobbelt vanskelig fordi de optræder samtidig, om end sjælden i sted så dog hyppig i tid. Midsommersgælden holdt sig i flere byer til begyndelsen af det 15. århundrede; således omtales den i privilegierne for Malmø og Helsingborg af 1415, ja den forekommer endog så sent som 1493 i et privilegium for Skovkloster, hvorved kong Hans bekræftede dets ret til at oppebære midsommersgælden og andre småredsler af Næstved, der var bleven det overdraget af Erik Lam 1140³⁾. Ledingspengene er efter Kristoffer af Bajerns privilegium for Viborg fra 1440 denne bys eneste skat, og endnu under kong Hans svarede der foruden den egentlige byskat både ledings-

¹⁾ 1286 fritages således Slesvig for solutionem 40 mr., que dicitur bygyold, ratione expeditionis. Hasse, Urkunden etc. II, 290.

²⁾ En god oversigt over alle de en enkelt by påhvilende afgifter haves i indtægtslisterne i Roskilde-bispens jordebog for Roskilde og København (S. r. D. VII, 68--69, 104--05), samt for Næstved i S. r. D. IV, 362.

³⁾ S. r. D. IV, 342 xxxv. 1505 betaler byen årlig byskat.

penge og arnegæld af Randers¹⁾. At midsommersgælden i det mindste i Næstved havde bevaret sin gamle karakter, fremgår bedst af, at den 1484 betaltes med 2 sterlinger af hvert madskab²⁾.

Undertiden synes de ældre afgifter at være gået op i byskatten. Således hedder det i Kristian I's privilegium for Husum, der almindelig sættes til c. 1465, at byen skal give 300 mk. l. „hvori de penge, som de var pligtig til årlig at give os af arnen, skal være iberegnete³⁾“. Dette kan jo ikke være andet end arnegælden, der ikke blot blev betalt af egentlige købstæder — en sådan var Husum nemlig ikke —, men også af landsbyer eller små handelspladser som f. ex. Varnæs ved Åbenrå fjord. Men at dette ikke overalt har været tilfældet, viser den i Roskilde-bispens jordebog givne oversigt over hans indtægter af selve Roskilde by; her opføres såvel midsommersgælden med en sterling af hvert madskab som stadens pactus, der sættes til 100 mk. s. Og pactus må efter de fra samme håndskrift stemmende efterretninger om Nykøbing og København forstås som byskat, om det end i dette tilfælde ikke er så absolut afgjort som ved de to andre købstæder⁴⁾.

¹⁾ Nemlig 22 mk. lb. og 3 mk. s. i arnegæld (Danske Mag. 2. R. IV, 290).

²⁾ S. r. D. IV, 262.

³⁾ Registrum K. Christian I S. 74: Dar mede sodane gelt, alse se uns jarlikes van des herdes wegen to gevende plichtich weren. ingerekent wesen schall.

⁴⁾ S. r. D. VII, 68—69, jfr. Danske Mag. 5. R. IV, 67. Efterretningerne om Københavns og Nykøbings byskat er som oplyst af prof. Erslev (Mag. s. 66 og 68) senere tilføjelser. Jeg siger „ikke så absolut afgjort“, fordi pactus her er ansat til 100 mk. s., hvilket efter den alm. møntberegning vil svare til 281 mk. 4 sk. l. Men byskatten var senere kun 200 mk., og der gives

Enkelte træk peger også på en vis forbindelse mellem ledingspengene og byskatten. I Kristoffer af Bajerns omtalte privilegium for Viborg hedder det (art. 1), at ledingspengene (denarii expeditionales) skal udlægges på det første byting efter kyndelsmisse, hvilken bestemmelse er gået over i Holstebros byret fra 1552, blot med den forandring, at denne i stedet for ledingspengene har årlig byskat¹⁾. Det tyder også i denne retning, at den årlige byskat i det 16.—17. århundrede i mangfoldige byer, som f. ex. København, Middelfart, Næstved, Randers, Ringkøbing og Skelskør, kaldes orlovsskat, et navn, der muligvis kan bringes i forbindelse med det middelalderlige kværsæde, uden at jeg dog er istand til at kunne præstere noget bevis herfor.

Kong Valdemars jordebog indeholder en række oplysninger om størrelsen af de enkelte afgifter fra adskillige af landets byer²⁾. Men selv med anvendelse af en viddreven kombineret og fortolkning er det ikke muligt at bringe disse talstørrelser i rimelig forbindelse med de senere skatteopgivelser. Ikke en gang de, man kunde næsten sige fossile, 22 mk. penge, Randers på kong Hans' tid betaler i leding, og som man med god grund

ikke noget mere konstant end disse afgifter, hvis størrelse desuden passer for de to andre byer.

¹⁾ Jydske Saml. X, 179. Sæbys ligeledes afledte privilegium mangler denne artikel; i de danske oversættelser fra 16.—17. årh. gengives den. exped. med udbudsdenarier (Ursin, Viborg. S. 63). Tiden må forstås rent bogstavelig og angår ej udbetalings-tiden til rentekammeret, jfr. lignende bestemmelser for Thisted 1542 (Danske Atlas V, 420).

²⁾ Såvel i den såk. „hovedliste“ fra 1231 som i „indtægtslisten“ og „plovtalslisten“. De to sidste er dog ret værdiløse, da det ikke vides, hvilke indtægter de omfatter. Hovedlistens opgivelser af købstadydelser er sammenstillet af Erslev i Valdemarernes Storhedstid S. 286—87.

kunde tillægge en meget høj ælde, lader sig genfinde; byens ledingsafgift er nemlig 1231 20 mk. sølv. Alene ved et par købstæder er der en svag mulighed for, at vi i jordebogens summer har et til byskatten svarende beløb, skønt jeg rigtignok er mest tilbøjelig til at betragte denne lighed som en drilagtig tilfældighed. Viborg svarer således efter hovedlisten 120 mk. penge i ledingsafgift og 80 mk. for mønten, dens byskat er 200 mk., men ganske vist lybske mk. Det andet eksempel er ikke meget bedre. Helsingørs byskat var 56 mk. 4 sk. eller 20 mk. lødig, og i den såkaldte indtægtsliste står der „Hælsingør XX m^å“, uden at der dog næles et ord, om man herved skal forstå mk. sølv eller mk. penge; det sidste er måske det sandsynligste, og således brister også denne sæbeboble.

Heller ikke ad denne vej er det altså muligt med sikkerhed at udrede de gamle skatters endelige skæbne, og den tanke, at de fra at være statsskatter kunde være gåede over til at blive kommunale afgifter eller magistratssportler, må i det mindste opgives for de to vigtigstes vedkommende, hvorimod det sandsynligvis har været tilfældet for enkelte af håndværkernes kendelser. Faktum er, at de forsvinder, og at vi i løbet af det 15. århundrede i stedet for den tidligere brogede masse træffer en eneste skat, der ikke hviler direkte på den enkelte borger, men på byen.

Den årlige byskat er utvivlsomt overført fra Tyskland. Også her havde købstadsskatterne fra første færd hvilet på hver enkelt borger, men efterhånden kommer kommunen til at stå som den beskattede; en sjælden gang findes dog begge systemer jævnsides ligesom i Roskilde. Meget tidlig fastsættes skattebeløbene til en be-

stemt sum. Allerede 1235 fritages en lille rhinsk by for alle andre afgifter mod en årlig skat på 20 mk. sølv, og i løbet af det 13. århundrede gennemføres dette overalt¹⁾. Det karakteristiske for denne skat, den „sædvanlige skat“ som den kaldes, er dens konstante karakter, idet den holder sig uforandret gennem flere århundreder, ja for en by endog fra Rudolf af Habsburgs tid til det tyskromerske riges opløsning 1806²⁾. Ganske det samme er et særkende for den danske byskat. Endnu mere afgørende er dog, at betalingstiden var den samme i begge lande. Fra begyndelsen af 14. århundrede bliver nemlig Mortensdag den gængse termin for de tyske rigsstæder samt adskillige andre byer, og også i Danmark er byskatten fra begyndelsen knyttet til denne dag, hvad der f. ex. i Ålborg gav den navn af Martiniskat³⁾. Men denne dag har ikke gammel hævd som skattetermin i Danmark; midsommersgælden og arnegælden skulde jo som navnet angiver betales til St. Hansdag, og den almindelige landskat, studen, i det mindste fra slutningen af det 13. århundrede til St. Andreasdag (30. november), der endnu i begyndelsen af 16. århundrede var betalingsdag for bonderedsler og ligeledes kendes fra enkelte købstadsafgifter af agrarisk karakter som tofttegælden⁴⁾. I betragtning af den sejghed, hvormed man holdt fast ved slige terminer, må det anses for givet, at byskatten

¹⁾ Se i det hele Zeumer, Die deutschen Städteteuern im 12. u. 13. Jahrh. S. 20--21, 23 ff. (Staats- u. socialwissensch. Forsch. 1. Bd. 2. H.).

²⁾ Zeumer S. 153.

³⁾ Zeumer S. 29. — Den egentlige frist synes i Danmark at være 8 dage efter Mortensdag.

⁴⁾ Frdng. af 1284 for Sjælland art. 7 (Gehejmearch. Aarsberetu. V. 21). — Åbenrå stadsret art. 5. Haderslev stadsret art. 31.

er et lån syd fra, hvilket, som vi senere skal se, også gælder om enkeltheder ved skattevæsenets ordning.

Den årlige byskat kan, som ovenfor anført, påvises med sikkerhed c. 1400. Indtil 1450 har jeg truffet den bl. a. i følgende købstæder:

| | | |
|-----------|---------------------|--|
| 1370-1400 | Roskilde | (S. r. D. VII, 68) |
| c. 1400 | Nykøbing, Odsherred | (. . . 36) |
| " " | København | (. . . 105) |
| 1406 | Horsens | (Nye Danske Mag. VI, 236) |
| 1409 | Nysted | (Repert. III, 128) |
| 1417 | Århus | (Ibd. S. 237) |
| 1429 | Slesvig | (Reg. K. Christian I. S. 383) |
| 1431 | Eckernførde | (Stemann III, 43) |
| 1436 | Svendborg | (Repert. III, 487) |
| " | Tønder | (Westphalen, Monumenta IV, 3224) |
| 1448 | Flensborg | (Reg. K. Christian I. S. 398 -- 99) ¹⁾ |

Med undtagelse af Nysted nævnes den i de andre byer på en sådan måde, at man ser, det er en alt eksisterende afgift, og det skyldes sikkert ene manglende efterretninger, at vi ikke kan føre den endnu længere tilbage. Grunden til dens fremkomst er ukendt; det har vel i almindelighed været pengetrang hos kongen, der lod ham foretrække denne større, samlede sum fremfor en hel række mindre, som det ofte kunde volde vanskeligheder at få inddrevet. Muligvis kan også analogien fra de i det 14. århundrede så almindelige ekstraordinære skatter, de såkaldte „beder“, have været en medvirkende faktor. Dens indførelse synes at have gået ret stille af, kun fra fire byer²⁾, Nysted (1409), Tønder (1436), Odense (1477)

¹⁾ Alt c. 1433 synes den at forekomme her (Dipl. Flensborg. I, 416).

²⁾ Odense: Rosenvinge V, 208. art. 12; Bogense: Aflv. 1648.

og Bogense (1504), er der bevaret os meddelelse herom eller rettere om dens fastsættelse. Navnet pactus, hvorunder den forekommer i de tre sjællandske byer, lader formode, at den er resultatet af en forhandling mellem byen og kongen. Andre steder omtales den simpelthen som skatten (f. ex. Århus) eller de penge, byen plejer at give (Horsens), i plattyske breve fra Sønderjylland hedder den ofte „rechtes plicht unde jarlikes schatte“, eller „plicht unde orbor“. I det 16. århundrede er årlig byskat den officielle betegnelse, jævnsides med hvilken dog også orlovsskat er i brug i byerne selv.

Enkeltvis udrededes byskatten såvel i penge som i naturalier. Nysted skulde således efter brevet 1409 foruden 90 lybske mk. give 2 læster byg eller malt, Tønder 20 mk. lybsk, 2¹/₂ læst malt, 10 fede svin og 20 sider flæsk, og endnu langt ned i det 16. århundrede betalte Skagen og Hjørring udelukkende fisk, ligesom Nysted vedblev at levere sine 2 læster byg¹⁾. Dette er dog undtagelser. Reglen var i det mindste fra begyndelsen af det 16. århundrede, da vi gennem kansleren Klaus Gjordsens optegnelser om kronens indtægter på kong Hans' tid får den første samlede oversigt over alle byskatter, at de udrededes i penge. De er dels ansatte i løde mark (mark sølv), dels i mark dansk \circ : lybske mark à 16 sk., således at en lødig mark er lig med 45 sk., et værdiforhold der vides at have været gældende c. 1400²⁾.

¹⁾ Stundom kunde også en eller anden agtydelse træde i stedet. Således fritoges Korsør 1558 ¹/₆ for al byskat mod for fremtiden at føre kongens folk over beltet. 1524 fik Helsingør en lignende begunstiggelse, men kun på 8 år (Frederik I's Danske Reg. S. 46. Kancel. Brevb.).

²⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1886, S. 138, n. 2, jfr. f. ex. Svensk Diplomatarium II, 452.

Først derved bliver de ofte yderst mærkværdige beløb på 281 mk. 4 sk., 56 mk. 4 sk., 28 mk. 2 sk., 8 mk. 7 sk., 19 mk. 11 sk. o. s. v. forståelige. Selve skatte-sommerne peger forøvrigt hen på en tid, da størrelsesforholdet mellem købstæderne var et ganske andet end det, man sædvanlig er vant til at regne med, ikke blot fra den nyere tid, men også fra slutningen af det 16. århundrede. Køge og København er således taxerede ens, nemlig til 281 mk. 4 sk. = 100 mk. sølv, og Helsingør står i klasse med småstæder som Kerteminde, Nykøbing og Vordingborg (med 56 mk. 4 sk. = 20 mk. sølv), medens derimod Næstved, Malmø og Odense er landets højst beskattede byer (300 mk.)¹⁾.

Det er allerede gentagne gange berørt, at den årlige byskat gennem lange tider beholdt den samme størrelse. For nærmere at dokumentere dette samt gøre rede for de enkelte byers ansættelse har jeg i et tillæg givet en oversigt over byskatterne efter rentemesterregnskaberne fra 1580 og 81, sammenlignet med de opgivelser, der findes i Klaus Gjordsens lister, suppleret med såvel ældre som yngre efterretninger, hentede andetsteds fra. Jeg har valgt regnskaberne fra 1580 og 81, fordi de, såvidt mig bekendt, er de sidste, der regelmæssig opfører byskatterne efter gammel møntregning i mark, hvorved en altid noget vanskelig og tvivlsom omsætning fra daler til mark kan undgås, men for mangfoldige byers vedkommende har skatten bevaret sin størrelse langt ud over denne tid, ja lige til den ophæves kort efter enevælden. Selvfølgelig forekommer der også undtagelser herfra. Da taxeringen skrev sig fra så tidlig en tid, kunde det ikke

¹⁾ Udenfor kongeriget betaler Flensborg 600 mk. (Dipl. Flensborg. I, 556 [1452] II, 322 [1543]).

undgås, at der efterhånden opstod højst absurde tilstande, idet skatten aldeles ikke stod i noget rimeligt forhold til byens virkelige størrelse og skatteæвне, der jo var udviklingens love underkastet. Regeringen søgte undertiden at råde bod herpå, og fra slutningen af det 16. århundrede haves der adskillige eksempler på skattenedsættelser, om end langt færre end man kunde vente. Om Stege hedder det således, at den var bleven meget forringet, da fiskeriet var aftaget; før havde den haft c. 500 bosciddende borgere, nu var tallet sunket stærkt, og da taxeringen var altfor hård, nedsattes den fra 200 til 100 mk., „som mønten før gik“¹⁾. Hvorvidt regeringen ved vedtægt eller lovbud var forpligtet til ikke at forhøje byskatten, vides ikke; et faktum er imidlertid, at sligt næsten ikke kendes, bortset fra den forandring, møntreduktioner o. l. måtte medføre. Disse gav da også anledning til klage. Svendborg betalte således før reduktionen i 1572 200 mk. d., efter reduktionen 100 dlr., altså egentlig det dobbelte, men ved å. br. af 4. juni 1578 nedsattes skatten til 50 dlr.²⁾

Byskatterne var små, set på baggrund af det økonomiske opsving i købstæderne gennem det 16. århundrede endog meget små, og medens de i ældre tid havde haft nogen finansiel betydning ved at tilføre kongen rede mønt, spillede de efter 1536 en aldeles underordnet rolle

1) Ved å. br. af 1582 $2\frac{1}{2}$ i Sj. Reg. XII. 240—41. Jfr. også Horsens, der 1579 skulde taxeres lige med Kolding, da mange gårde var øde eller købte af adelen (Kanc. Brevb. S. 784—85), og Kolding, der 1567 $2\frac{2}{7}$ blev taxeret som Vejle (Kanc. Brevb.).

2) Ved å. br. af 1595 $2\frac{1}{5}$ fritoges Roskilde for de 100 mk., hvormed dens byskat tilforn var bleven forhøjet (Sj. Reg. XIII. 396), men muligvis står denne forhøjelse også i forbindelse med en møntreduktion.

i statens budget. Efter Klaus Gjordsens optegnelser skal de under kong Hans have udgjort c. 6500 mk., medens lensindtægterne anslås til 26 à 28000 mk., altså det firdobbelte¹⁾. Efter rentemesterregnskabet for 1580 var forholdet som 1 til 12, nemlig 2900 dlr. mod c. 37000²⁾. Og hertil kom, at skattebeløbet af flere årsager meget ofte ikke indgik i kongens kasse. Før Grevefejden var nemlig byskatterne indbefattede i mange købstadsforleninger og pantsættelser, ligesom der også ofte anvistes enkelte personer en større eller mindre del af en enkelt byskat som belønning for ydede tjenester, som afdrag på gæld eller lignende³⁾. I god forståelse med regeringens hele købstadspolitik skete der under Kristian III en stor forandring i dette forhold; enkelte levninger fra den gamle tid kunde vel blive stående, men normalt indbetaltes nu alle byskatter direkte til regeringen, og det må anses for ganske exceptionelt, at Viborgs halve byskat så sent som 1589 bortgaves ad gratiam⁴⁾. Andre omstændigheder gjorde dog et dybt skår i regeringens indtægt af købstæderne, og navnlig må de talrige fritagelser enten for en bestemt tid eller ad gratiam fremhæves. Disse var i hele det 16. århundrede yderst almindelige; man behøver blot at gennemløbe sagregistret i "Kancelliets Brevbøger" for at overbevise sig om, at regeringen i så henseende stillede sig meget

¹⁾ Danske Mag. 3. R. I, 136—37.

²⁾ Efter Grundtvig, Frederik II's Statshusholdning S. LV. Summen er fremkommen ved at medtage restancerne fra 1579, thi tager man alene skatten fra 1580, bliver forholdet som 1 til 18.

³⁾ En mængde eksempler i Erslev, Danmarks Len og Lensmænd S. 163—66. Jfr. Danske Mag. 5. R. II, 119—26.

⁴⁾ J. R. V, 90. Nemlig til landstingsskriveren, der 1573 $\frac{2}{6}$ for 2 år havde faet hele skatten (Kancelliets Brevb.). I 1568 svarede endnu fra gammel tid 10 mk. af Storeheddinges byskat til Helligtrekongers Kapel i Roskilde (Kanc. Brevb. S. 358).

imødekommende overfor borgernes ønsker. Blandt de mangfoldige motiver til fritagelse var ingen almindeligere end ildebrande, der på grund af de overalt brugelige stråtag så at sige hørte til dagens orden. Desuden også „den farlige sygdom pestilentse“ eller andre ulykker; da det således berettedes om Skanør og Falsterbo, at de var „mestendelen ødelagte af sand, som daglig tager overhånd“, eftergav Frederik II dem 1577 foreløbig skatten¹⁾. Fritagelserne var som anført dels på tid, dels ad gratiam, „til vi anderledes derom tilsigendes vorder“. I begge tilfælde kunde de have meget lang varighed. Om Nyborg hører vi, at dronning Dorothea og rådet havde givet den frihed i 40 år, og et fribrev til Vordingborg fra 1577 tilbagekaldtes først en menneskealder senere²⁾. Hyppig overlodes skatten også til byerne selv. Snart manglede man penge til at forbedre havnen, snart var det et rådhus der skulde bygges, snart skulde fæstningsværkerne udvides og istandsættes. I den sidste henseende synes de skånske købstæder at være bleven stærkt begunstigede. Landskrone fik således 1579 sin byskat og cise i 2 år til arbejder på befæstningen og havnen, og 1581 fornyedes tilståelsen ad gratiam; senere overdroges Malmøs skat for hele 10 år til byens befæstning, efter at der til denne 1586 var bleven anvist 2 års skat samt den halve told og cise³⁾. Den fremragende betydning, netop denne by havde, gør jo også en sådan gavmildhed ret forståelig.

¹⁾ Kanc. Brevb. S. 220.

²⁾ Repert. 1449 ²⁶/₉. En afskrift af Vordingborgs privilegium findes i „Indk. Breve til Danske Kancelli“; det indsendtes som følge af, at Kristian IV 1604 ¹⁶/₁₁ befalede dem atter at betale skat.

³⁾ Kanc. Brevb. S. 676, Sk. R. I, 366 v, 545 v; III, 194. 1592 fik Lykä sine byskat- og fogedrestancer til befæstningen, der var brøstholden (Sk. Reg. II, 117).

Det var efter Grevefejden reglen, at byskatterne skulde indbetales direkte til kongens rentekammer, og også før denne tid har det været det normale for de købstæder, der lå under fadeburet; de talrige kvitteringer i brevbøgerne fra Kristian II's og Frederik I's tid beviser noksom dette. Det påhvilede borgmester og råd at indsende beløbet, men ligesåvel som alle andre myndigheder, lensmænd, byfogeder, toldere, cistemestre m. m., var de yderst sendrægtige med dette hverv. Det var såre vanskeligt at få pengene ind, og man kan ikke sige andet, end at regeringen har vist en næsten englelig tålmodighed. Thi restancerne var ofte meget gamle, som det fremgår af følgende ganske tilfældig valgte eksempel ¹⁾. Ved nytårstid 1592 restede 24 byer for 1 år, 6 for 2, 8 for 3, 1 for 4, 1 for 5, 3 for 6, 2 for 7, 1 for 8, 2 for 9, 2 (Helsingborg og Præstø) for 11, ja en (Holstebro) endog for ikke mindre end 15 år! I det hele havde altså ikke færre end 51 byer eller c. $\frac{2}{3}$ af det samlede antal ikke betalt deres skat i rette tid.

Undertiden blev kravene for gamle, eller byen var for fattig til at betale, og der var da intet andet at gøre end at lade nåde gå for ret, men som oftest fastholdt regeringen, hvad rimeligt var, sine krav, og hvasse missiver kunde da udgå til magistraterne. Hvad der imidlertid i høj grad undskylder disse, var den for alle tider fælles ulyst, borgerne havde til at indbetale deres skatteportioner. Gang efter gang måtte de, som nedenfor nærmere skal påvises, manes, og resultatet blev alligevel ofte tarveligt. Ligeledes har sikkert den besværlige rejse og den for mange småbyers budget ikke ubetydelige ud-

¹⁾ Sj. T. XVIII. 150 v—51. Jfr. 118 f.

gift, skattens oversendelse medførte, haft sin betydning, og rimeligvis for at råde bod herpå oprettedes under Syvårskrigen et nyt embede, idet der 1568 udnævntes en renteskriver for Nørrejylland. Noget senere, nemlig 1581, fik Hans Skriver, borgmester i Kolding, bestalling på at være renteskriver og oppebære de årlige byskatter af købstæderne i Jylland samt høre byfogedernes og de små isemestres og tolderes regnskaber og modtage deres oppebørsler. Hans årsløn skulde være 100 dlr. samt sædvanlig hofklædning til sig selv og en dreng¹⁾. Før 1620 har jeg endnu truffet to af disse lokale renteskrivere, der begge var rådmænd i Århus²⁾. Allerede tidligere ser man dog jævnlig, at enkelte adelsmænd har fået befaling til at opkræve købstadsskatter; således f. ex. 1569 med den motivering, at det ellers må befrygtes, at de ej betales i rette tid.

Langt større finansiell betydning end den årlige byskat havde uden sammenligning de ekstraskatter, der i krigstid, eller når forholdene ellers krævede det, som f. ex. til kroning eller brudeudstyr, pålagdes købstæderne med beløb, mod hvilke de årlige byskatter, navnlig for de mere anseelige stæders vedkommende, næsten virker komisk ved deres lidenhed. Da disse skatter imidlertid ramte alle de uprivilegerede stænder og pålignedes ens for bønder og borgere, nemlig efter princippet: Den rige hjælpe den fattige, har en skildring af dem sin rette plads i en fremstilling af landets almindelige skattevæsen,

¹⁾ Kanc. Brevb. 1568 $\frac{6}{8}$. J. Reg. III, 251—52.

²⁾ Nemlig Peder Christensen (Hübertz, Aktst. vedk. Aarhus I, 224) og Hans Grønbek (J. R. VI, 487). De synes at være blevne lønnede af deres egne oppebørsler.

og jeg skal derfor her nøjes med at henvise til P. V. Jacobsens bog om dette æmne¹⁾. Standser denne end ved Frederik II's død, sker der dog ingen væsentlig forandring, førend landehjælpen i begyndelsen af 1620erne og særlig fra Danmarks deltagelse i Tredveårskrigen fuldstændig mister sin ekstraordinære karakter og bliver en sikker årlig gæst, ligesom også den såkaldte „drengeskate“, der tidligere havde været ukendt, nu kommer til²⁾. Og på sin vis kan desuden disse skatter ikke gøre krav på så stor interesse som den årlige byskate, der på flere steder synes at have dannet grundlaget for de kommunale skatter.

Vi ved for middelaldrens vedkommende endnu mindre om disse end om statsskatterne. Stor betydning har de næppe haft, men at de har existeret, er utvivlsomt. Når det således i et privilegium for Malmø hedder: „Skal borgmestrene og rådet ingen ny pålægning pålægge, uden vor foged er derover“, kan dette, forekommer det mig, kun have nogen mening, hvis talen er om kommunale skatter³⁾. Først fra den tid, da skattemandtal og lignende

¹⁾ Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II S. 98 f. Som Jacobsen allerede har bemærket (s. 104—05), ser man kun meget sjældent, at borgerne lægges i lægd til disse skatter; derimod var det mere almindeligt ved udredning af forskellige præstationer som bådsmands- og bøsseskyttehold o.l.

²⁾ Den forekommer første gang i skattebrevet af 1631 ²²/₇, men allerede ved det som tillæg til skattebrevet af 1629 ¹/₁₀ udstædte missive af ¹²/₁₀ befales det, at købsvende også skal sættes i skat.

³⁾ Rosenvinge V, 93 art. 13, jfr. priv. for Odense af 1495 art. 1, Skagens byret art. 19, kong Kristoffers stadsret art. 24 (alle hos Rosenvinge). Jeg skynder mig forøvrigt med at tilføje, at bortset fra de ekstraordinære skatter har grænsen mellem stats- og kommunale skatter ofte været yderst flydende, idet man jævnlig har nøjedes med at pålignen den årlige byskate med et noget større beløb end strengt nødvendigt og anvendt overskudet til kommunens tarv.

kilder endnu er i behold i større mængde, nemlig midten af det 16. århundrede, er vi heldigere stillet.

I mange byer giver skattelisterne ingen anden oplysning end den rent faktiske, hvor meget hver enkelt betalte, men jævnlig får man dog gennem dem et indblik i måden, hvorpå det enkelte beløb er opstået, og flere steder viser det sig da, at man ved ansættelsen af skattens samlede størrelse er gået ud fra den årlige byskat. Navnlig er forholdene i Ribe lærerige i så henseende. Normalt eller rettere sagt i særlige gunstige år nøjedes man med at opkræve en „årlig skat før jul“ eller en „enfold“ skat, hvis størrelse, der dog kunde variere med en hundrede mk., falder sammen med byskattens. Men var tiderne onde, steg man til en dobbelt, 3-dobbelt, 4-dobbelt, 6-dobbelt, 8-dobbelt, 12-dobbelt, ja under særlig trykkende omstændigheder som f. ex. under Syvårskrigen endog til en 60-dobbelt skat. Den, der altså til dagligdags kunde slippe med at betale 1 mk., måtte dette år (1564) udrede 60 mk., hvortil dog må bemærkes, at han i listerne kun anføres med den sædvanlige taxt „skatskillingen“, der for at give den virkelige skat må multipliceres in casu med 60¹⁾. At det virkelig er den årlige byskat, der er lagt til grund, kan så at sige exakt bevises. En notits i skatprotokollen for 1570 fortæller nemlig, at til udredningen af nogle bådsmand og andet skibsmandskab blev efter 250 mk. dansk årlig skat lagt en firdobbelt skat²⁾. Og byskatten var netop 250 mk.

¹⁾ Efter de fra 1545 bevarede skattebøger (Provinsark. i Vibg.). Se f. ex. 1573, hvor der betales skat to gange og sidste gang en dobbelt skat eller „af hver mark 2 mk.“

²⁾ Midfaste 1570; ¹/₄ s. å. lægges efter mandtalsregistret for 1569

Også andetsteds, som f. ex. i Ålborg, Næstved og Skelskør og en enkelt gang i Helsingør, har jeg truffet en lignende ordning med byskatten som enhed, der utvivlsomt har været ret almindelig udbredt.

I en by som Ribe fremtræder hver borgers skattebeløb som en helhed; i andre jyske byer er det derimod sammensat af forskellige faktorer. Randers ældre kænnerregnskaber, der tillige indeholder årets skattemandtal, har således stundom en bemærkning om, at disse omfatter: Orlovsskat sat af borgmester, råd og menighed, markskat 1 sk., hele huspenge og halve huspenge „og dobbelt forskudt af dennem, som formå ikke at skatte markskat“. Orlovsskatten er vistnok en fællesbetegnelse, der i sig rummer alle de enkelte skatter, af hvilke markskatten var den vigtigste. Dennes navn kommer sikkert af, at den betales efter et opgivet antal „mark“, men man vægrer sig ved at tro, at dette beløb kan repræsentere mandens samlede indtægt, hvad der jo ellers lå nær at tænke; dertil synes de nemlig gennemgående at være altfor små. En af de i 1571 højest ansatte, der ejer hele otte gårde, er således kun taxeret til 200 mark skat. Og hvis man tør slutte fra andre byer, hvor en ganske lignende ansættelsesmåde brugtes, bliver det absolut umuligt. I anledning af, at Vejle ved å. br. af 10. april 1611 fik befaling til årlig under den svenske fejde at betale 300 dlr., siges det, at magistraten „overvejede markskatten“ med menigheden, hvorefter den sattes til 5½ sk. d. Og i et lidt yngre skattemandtal hedder det: D. 14. febr. 1620 er lignet og lagt byens markskat, „og er

efter 250 mk. d. årlig skat en 24-dob. skat i henh. til miss. af 12^a.

samtykt, at i år skal udgives af hver mark skat både til bådsmændshold så og til de 318 rdlr. til Halmstads bygning (i henhold til miss. af 1619 ^{22/11}) 10^{1/2} sk. d.^a, de 5 sk. at udlægge inden fastelavn, de 5^{1/2} inden påske¹). Svarede nu de opgivne mark til den virkelige indtægt eller formue, vilde skatteprocenten for disse år altså nå en så svimlende højde som henholdsvis 34,4 og 65,6 p. c., man vilde med andre ord komme til at betale en trediedel og to trediedel af sin indtægt i skat! Selvom dette i praxis er umuligt, er der naturligvis theoretisk set intet i vejen herfor, og det er derfor meget heldigt, at vi fra Kolding har en efterretning om, at der til dækning af omkostningerne ved en proces, byen førte på Viborg landsting, pålægges en skat af „1 mk. d. af hver skat mark²)“. Skattemarken har altså utvivlsomt været en slags portion, og at sætte den lig med en almindelig, udmøntet mark vilde være ligeså urigtigt som at tro, at en tønde land og en tønde hartkorn var et og det samme. Den synes at have været en engang for alle fastslået énhed, men hvor stor den har været, og hvorledes man har beregnet den, ser jeg mig desværre ikke istand til at oplyse. Dette må så meget desto mere beklages, som vi ellers herved vilde have fået midler i hænde til at kunne føre vore undersøgelser over formuesforholdene i nogle danske købstæder et par menneskealdre højere op i tiden end nu, hvor mandtallene til den 1627 påbudte 2 procent skat, såvidt jeg ved, er det ældste nogenlunde brugelige materiale. En udvej er der ganske

¹) Bysbogen (Byfogedafl. nr. 469) 1611 ^{26/4} — „Kæmnerregnskaber 1611—50“.

²) Borgmester- og råds bog 1582—1631. Opgørelsen for 1606. I anledning af hyldingen 1608 pålægges en skat paa ^{1/2} mk. osv.

vist, men den kan meget let føre os på vildspor. Et lignende princip, som det vi her har set i nogle jyske byer, genfindes nemlig i Nakskov, hvis borgere dels betalte en uforanderlig afgift, jordskyld kaldet, af deres faste ejendomme, dels udredede en næringsskat¹⁾. Enheden, skattemarken, kaldtes imidlertid for begge disse faktorers vedkommende ikke skattemark, men „løde mark“, og det kunde jo tænkes, at man herved virkelig forstod den gamle sølvmark, i hvilket fald man sikkert er bleven ved med at anvende det værdiforhold mellem den udmøntede mark og sølvmarken, hvorefter denne sættes lig med 2 mk. og 13 sk. penge. Så helt umuligt, som det ved første øjekast ser ud til, er dette ikke, thi endnu et stykke ind i det 16. århundrede ansættes jo flere byers årlige skat i løde mark. Men mere end en hypothese er det naturligvis ikke, og det forekommer mig, at selv efter en sådan multiplikation med c. 3 vilde på den ene side skatteprocenten være uforholdsmæssig høj, medens på den anden side indtægterne vedbliver af være lovlig små.

Vender vi efter denne digression tilbage til Randers, lærer byens store videbrev af 1609 (art. 44) os, at „huspenge er jordskyld af agrene i vangene“, og det siges sammesteds, at ingen huspenge skal udgives med skat „uden alene én tid om året med orlofsskat“, altså ikke sammen med de ekstraordinære skatter²⁾. Den opkrævedes selvfølgelig med et variabelt beløb, alt efter det benyttede areals størrelse. Den er gammel kendt i byen.

¹⁾ Skatteemandtal 1585. Af hver løde mk. gives dette år 3 sk. såvel af de faste ejendomme som af „handelen“ o: næringen.

²⁾ Videbrevet er trykt som tillæg til Neckelmann, Om Communevæsen.

thi allerede et kongebrev fra 23. jan. 1445 (Repert.) nævner „huspenge og skat“, og omtrent samtidig omtales den i Ribe¹⁾. Medens den mindre havde karakter af en skat end af en landgildeafgift, var den tredie faktor, forskatten, derimod en kopskat, der i det mindste ved århundredets slutning hvilede på alle, rig såvel som fattig, med det samme beløb, nemlig 3 sk.²⁾

Denne afgift, hvis navn med små variationer skrives forskat, forskådt, forskodh og forskudt, er gammel i gårde her i landet; allerede 1461 bestemmes det ved en dagtingning mellem bispem i Århus og staden, at gejstlige gårde skal give forskodh til byen som tilforn³⁾. Den synes at være en art supplement til markskatten, og fandtes ligesom denne både i Kolding og Vejle, hvor den forfaldt til St. Andreas dag og lader til at have været anvendt til kommunens eget brug. Om den også i disse byer altid er bleven pålignet med samme beløb, kan jeg ikke afgøre, men at dens samlede størrelse i Kolding indenfor årene 1596—1610 svinger mellem 14 og 16 dlr., gør det sandsynligt⁴⁾. Endvidere var den i brug i Flensborg, hvis skattevæsen efter en fra c. 1500 stammende vedtægt var sammensat af de samme tre elementer, som vi traf i Randers, om end de enkelte navne ikke helt betyder det samme⁵⁾. Det hedder nemlig, at de borgere, der bor i (deres egne) huse, skal give

¹⁾ Kinch I. 322.

²⁾ Ofte, men ikke altid, træffes tillige en anden personlig afgift, nemlig ledingen, hvis størrelse ligeledes er 3 sk.

³⁾ Hübertz, Aktstykker osv. I, 22—23. Den forekommer endnu i skattemandtal fra beg. af det 17. årh.

⁴⁾ Bgm. og råds bog 1582—1631.

⁵⁾ Vedtægten er trykt i Dipl. Flensborg. II, 931—32. Jfr. den senere tilføjelse til stadsretten af 1284 ibd. S. 886 noten.

8 sk. i huspenge, medens de, der bor i boder eller tilleje, skal give 4 sk. lybsk i forskat. Desuden skal alle borgere give en „witten pennyng“ af hver mark i skat, eller hvis det ikke kan slå til, da så meget, at det bliver tilstrækkeligt. Denne sidste afgift er altså tilsyneladende analog med markskatten i de kongeriske byer, bortset fra at den udredes med et meget mindre beløb.

Et ejendommelig vidnesbyrd om Tysklands store indflydelse på vore købstadforhold er det, at ligesom den årlige byskat var et lån sydfra, således er også beskatningsmåden med markskat og forskat umiddelbart indført fra de nordtyske købstæder, endog så direkte, at „skatteprocenten“ undertiden er den samme, selv om man ofte har lavet noget om på systemet. For blot at tage et par eksempler findes en lignende ordning i Brunsvig, Hamborg, Lybæk og Rostock¹⁾. Forskat betales i alle byer med det samme beløb af alle skatteborgere, men selve beløbet kan være noget varierende for de forskellige år, omend der er en tendens henimod at fixere det. Således er det vistnok allerede fra begyndelsen af det 15. århundrede konstant i Rostock (8 sk.), hvorimod det i Lybæk i reglen var 4 sk. Ligesom i Flensborg udgjorde skatten i Rostock 1 penning af marken, medens den i Lybæk, hvor den kun udrededes af urørligt gods samt i den senere tid af skibe, var 2 pro mille.; i Brunsvig betalte man derimod ligeså mange penning af marken, som forskatten udgjorde skilling osv.

¹⁾ Staats- u. socialwissensch. Forsch. XXXII, 98 f. (Rostock), Koppmann, Kämmererechnungen d. Stadt Hamburg I, LV—LVI, Hans. Geschichtsblätter 1884, 55 f. (Lybæk), Beitr. z. Gesch. d. Stadt Rostock II. 3. H. S. 10 ff.

Hvem skulde betale skat? Det synes, som den oprindelig regel har været, at alle, der boede indenfor byens mure, var skattepligtige. Allerede Slesvigs ældste stadsret bestemmer, at enhver, der bor i byen, hvad enten han er ridder eller baron, skal være dens love underkastet og deltage i alle tynger, og dette påbud genfindes såvel i Flensborgs som i Haderslevs byret¹). I overensstemmelse hermed befales det i et privilegium til Ribe fra 1265, at alle, der køber jord i byen, skal udgøre „generales solutiones“ med borgerne, og 1315 bestemmes, at klerke skal skatte til byens befæstning ligesåvel som borgerne; på Slesvigs byråds klage til hertug Valdemar (1336) over, at borgersønner, der blev gejstlige, ikke vilde betale „skooth“ og andre afgifter, giver hertugen rådet medhold²).

Fuldtud lod dette sig dog i længden ikke gennemføre. Adelen og gejstligheden havde allerede ved midten af det 13. århundrede opnået skattefrihed på landet, i det mindste for deres sædegård, og dette overføres efterhånden også på købstadforholdene. Et privilegium for Vejle fra 1327 giver sognepræsten skattefrihed, og for adelens vedkommende kan frihed for sædegården tidligst spores i de skånske privilegier fra 1360—61, medens den derimod endnu ikke findes i deres forgænger og hovedkilde, Magnus Smeks privilegium for Malmø fra 1353. „Alle riddersmænds mænd, fribårne mænd og alle andre, hvilken stand eller stilling (stat el. skickelse) de helst er udi, som gods have i fornævnte by, de skal udgive lige med bymænd(ene) al kongelig gæld og skyld“

¹) Æ. stadsret art. 63 = y. str. art. 83 = Flensb. danske str. art. 87, Haderslev str. art. 9.

²) Terpager S. 687, Hasse, Urkunden III, 524.

dog undtaget de gårde, som de selv udi boer“, hedder det i Malmøs privilegium¹⁾. Men bortset herfra holdtes hovedreglen ved magt af regeringen, således som det f. ex. fremgår af den i skjoldbrevene fra 15. århundrede almindelig indførte klausul, hvorved købstadgods ligesom krongods og bondegods undtoges fra skattefriheden. Også de enkelte fribreve, der haves, samt de i den senere tid ikke sjældne konflikter mellem adelsmænd og byøvrigheder peger i samme retning²⁾.

Overfor gejstligheden hævdede kronen ligeledes, at købstadgods var skattepligtigt. Der kendes flere eksempler på, at det forbydes prælater, klerke og lærde mænd at tilhandle sig købstadgods uden at gøre den samme tyngelse deraf „til byens tjeneste og bestandelse“ som den tidligere ejer, og ved en rettertingsdom om gods i Viborg, der var købt eller pantet af klerke, anvendes ligefrem den gamle sætning: „Ingen kan sælge mer, end han haver“, om skattefriheden³⁾. Klostrenes stilling har antagelig ikke været forskellig fra den enkelte gejstliges, men de har sikkert haft endnu mindre lyst til at opfylde deres forpligtelser, og for at afværge den fare, at alt for mange faste ejendomme kom på den døde hånd, befaler kong Hans' almindelige stadsret, at den.

¹⁾ Vejle priv. i Repert. I, 240. Derimod omtales sognepræstens skattefrihed ikke i det samtidige meget lignende priv. for Kolding (Rosenvinge V, 301); først i priv. af 1452 (Rv. V, 307 art. 35) er sognepræsten og degnen skattefri. — Malmø 1360, art. 27. (Rv. V, 81.)

²⁾ Se f. ex. de i Danske Diplomer S. 245, Københavns Dipl. II, 89 og Dipl. Christierni I S. 61 trykte fribreve fra 1406, 49 og 56.

³⁾ Dipl. Viberg. S. 32 (1444), Hübertz, Aktst. I, 64 (1488), Danske Mag. 4. R. II, 191 (1488 Viborg). Jfr. tillige k. Hans' priv. for Ålborg (Rosenvinge V, 289).

der vil gå i kloster, først skal sælge sit hus og jord til en borger „og give sig siden udi kloster med penninge og løsøre og ikke med jordegods, om nogen det købe vil“¹⁾.

Til skattefrihed for sædegården knyttede sig dog den betingelse, at man skulde leve som adelsmand — henholdsvis som gejstlig — og ikke drive borgerlig næring. Allerede i et brev fra 1306 befaler Erik Menved sine mænd og tjenere, der har ejendomme i Saxkøbing eller driver handel der, at skatte som andre borgere²⁾, og i Odenses store, 1477 stadfæstede privilegium fastsætter art. 12, at den, der køber og sælger, skal rede som andre borgere, hvilket senere er hovedreglen for kommunal beskatning, men her sandsynligvis tager bestemt sigte på de mange adelige slægter i byen. Direkte udtales det i Kristian I's privilegium for Ålborg, at frie og frelse mænd, der har gårde der i staden, skal „give og gøre deraf, eftersom sædvane været haver, uden de dem selv besidde og ingen handtering eller købmandskab bedrive, men bjerge dem af deres rente“³⁾. Omvendt siges det i et privilegium for samme by fra 1540, at adelsmænd, der driver handel af deres gårde, skal skatte som almindelige borgere, men ellers have dem frit⁴⁾.

Dels er altså næringen, dels ejendommen det afgørende. Ingen måtte drive borgerlig næring uden at deltage i byens tyng, og på særlige undtagelser nær

¹⁾ Art. 70, optaget fra Københavns stadsret 1294 art. 89.

²⁾ Repert. I, 142, jfr. 356 og Suhm XII, 400.

³⁾ Rosenvinge V, 286 art. 17.

⁴⁾ Jydske Saml. VII, 283. Jfr. priv. for Nakskov af 1461 (Allev. 1648): Når frie mænd købslå til salg, skal de rede skat som andre borgere.

skulde alle, der ejede grund i byen, skatte af den. Disse fundamentalregler, der havde udformet sig i middelalderens sidste århundreder, vedblev stadig at stå ved magt. For købstadgejstligheden betød reformationen ikke nogen forandring; Ribberartiklerne af 1542 forbød at besvære dem ud over, hvad der var brugeligt i bispernes tid, og den samme skattefrihed gjaldt ligeledes for universitetets professorer og latinskolernes hørere og elever, ligesom den omfattede de gejstliges enker, så længe de sad i ugift stand. Modsat mændene bevarede disse endog deres særret, selv om de drev borgerlig næring¹⁾. Men fritagelsen omfattede kun den egentlige købstadgejstlighed, derimod ikke de landsbypræster, der ligesom bønderne ved køb eller arv var kommen i besiddelse af købstadgods, hvilket åbenbart særlig i småbyerne i stor udstrækning har været tilfældet, at dømme efter de ikke få herom udstædte kongebreve, som gav rådet myndighed til at arrestere deres rente og gods, hvis de ikke betalte deres skatter²⁾. Adelen trak sig fra begyndelsen af det 16. århundrede personlig mere og mere tilbage fra deltagelse i bylivet, uden dog derfor at afhænde sine ejendomme; tværtimod ser vi den ofte optræde som grundejer i stor stil. Selvom købstæderne havde retten på deres side, er det imidlertid åbenbart faldet dem yderst vanskeligt at tvinge de uden-

¹⁾ Å. br. af 1574 ¹⁰/₉. Jfr. Kancel. Brevb. 1567 ¹³/₄, 69 ²¹/₂. Jfr. en skrivelse fra 1612 til lensmanden på Århusgd., hvorved det forbydes rådet der i byen at beskatte en kapellan, såfremt han ikke drev nogen håndtering eller købmandskab (J. T. VI. 47).

²⁾ Se f. ex. de i 1. bd. af Sechers Forordninger trykte breve til Holstebro (S. 285), Nykøbing M. (394), Odense (434), Vejle, Kolding og Assens (443) osv. Bestemmelsen findes allerede i et kongebrev af 1452 ¹⁷/₁₁ til Horsens (Horsens byark. i Rigsark.).

bys skatteydere og navnlig da adelen til at opfylde deres forpligtelser, i det disse uden videre overførte den kun for dem selv rent personlig gældende frihed på lejerne af deres gårde og boder, hvilket affødte adskillige stridigheder¹⁾.

Men foruden byens egne indvånere eller grundejere fandtes der også andre skattepligtige. Det var de fremmede købmænd, der særlig i den senere middelalder i stort tal hjemsøgte købstæderne til ikke ringe skade for disses handlende og håndværkere. Flere af de ældre stadsretter indeholder derfor påbud om, at de gæster, der lå i vinterleje i byen, skulde udgive lige med borgerne al den skat, som blev pålagt i denne tid²⁾. Andetsteds er afgiften sat til en bestemt sum, som f. ex. i Holbæk og Skagen, hvor den begge steder var 12 sk.³⁾ og endelig bestemmer Københavns stadsret fra 1443 (III, 7), at gæster, der kommer did for at købe og sælge, skal give

¹⁾ F. ex. striden mellem Karen Gyldenstjerne t. Stjernholm og Horsens by, der er kort fremstillet i Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 69—70. og Fabricius, Horsens s. 377 f. Det kan tilføjes, at allerede 1592 havde hun og hendes arvinger fået bevilling på at nyde nogle huse, gårde og våninger uden for Horsens skattefrit, hvorfor byens årlige skat nedsattes med 100 mk., men det hedder samtidig i brevet, at „af huse, gårde og våninger, som er liggendes inden porten, der af skal gøres og gives skat, hold og al anden borgerlig og byes tyng, som andre huse gøre og give“ (1592 $\frac{7}{8}$, $\frac{8}{8}$, J. Reg. V, 239, 239v—40). Jfr. tillige å. br. af 1579 $\frac{13}{10}$ om forholdene i Middelfart og en strid, Bogense by 1604 havde med nogle jomfruer „af de Suaber“. (F. Reg. III, 142—43, 50—51.)

²⁾ Malmø 1360 art. 10 = Lund 1361 art. 13, Odense 1477 art. 19, Ålborg stadsret art. 7. Flere af de senere privil. indeholder lignende bestemmelser for fremmede, der ligger hele året over, således Malmø 1440 art. 5, Viborg 1440 art. 19 og Kolding 1452 art. 34.

³⁾ Rosenvinge V, 193, 295.

gæstes kud en tid om året, hvilket optoges såvel i kong Kristoffers som i kong Hans' stadsret (art. 29 og 83). Fra tiden efter Grevefejden var det vist væsentlig kun København og Malmø samt Helsingør, der i nogen større udstrækning havde besøg af fremmede købmænd; en egentlig taxering af disse fandt næppe sted, men man synes at have enedes med dem om, hvor meget de passende burde give. Således opføres f. ex. i Malmøs kænnerregnskab for 1610—11 gæstes kud af ialt 5 personer, nemlig tre á 40 og to á 24 mk., hvilket er ulige mere, end borgerne selv plejede at betale, og i Helsingør måtte en gang „liggerne“ 3: unge købsvende, nærmest svarende til vore prokurister, love at betale en bestemt sum, da der klagedes over, at de unddrog sig både kgl. og bys tyng¹⁾.

Af den egentlige borgerstand, heri indbefattet såvel borgerne som „indbyggerne“, personer, der levede i byen uden at have taget borgerskab, havde rådet fra det 15. århundrede opnået skattefrihed²⁾. Skattefri var endvidere kongens embedsmænd, byfoged, tolder og cistemester, samt de ikke få personer, der havde opnået fribrev, en begunstigeelse, der regelmæssig synes at være bleven uddelt til enkelte særlige klasser af næringsdrivende som f. ex. apothekere og bogtrykkere, men med hvilken man i det hele taget langt fra var karrig. Alene i København får magistraten, efter at dens klage over de mange fritagelser havde fremkaldt en af hofmesteren foretagen undersøgelse, befaling til at kassere 21 fribreve, der dels var givne ad gratiam dels på åremål³⁾. Og hertil kom

¹⁾ Tb. 1567 ³⁰/₁₀. Jfr. Kbh.s Dipl. I, 459—60, 565.

²⁾ Mackeprang, Købstadstyrelse S. 96.

³⁾ Kbh.s Dipl. I, 457, IV, 615—16.

de såkaldte kongens daglige tjenere, hvilken såre elastiske betegnelse foruden de til administrationen og hofholdningen i videste forstand knyttede personer tillige omfattede hærens og flådens personel, som officerer, skippere, bøsseskytter, tømmermænd, bådsmænd osv. Allerede i sit privilegium for København af 1458 omtaler Kristian I som fri for al kongelig og byes tyngde „vor og vor kære husfrues stegere, basunere, skræddere, harniskmagere og andre af vore tjenere, som os dagligen følger“, og adskillige gange senere gentages det samme i enkelte privilegier, indtil det tilsidst fastslås i den for hele riget gældende forordning af 18. novbr. 1623¹⁾. Deres skattefrihed var dog ikke absolut; den gaves stadig under forbehold af, at de ikke drev borgerlig næring, men levede af deres årssold, eller hvad de ellers kunde fortjene ved arbejde for kongen. Fritagelsen må altså gælde for den del af skatten, som hvilede på faste ejendomme, hvad enten de nu var ejere eller lejere, thi den, der lejede en gård, et hus eller en bod, overtog ejerens forpligtelser i så henseende. Det er derfor i sin orden, når det i en optegnelse fra midten af det 16. århundrede hedder, at de årstømmermænd, der tjener kongen i København, skal være skattefri, „og borgerne, som forhyrer dennem deres huse, skulle gøre tyngde selv af deres huse og sætte deres husleje derefter des højere²⁾“! Man må antage, at de fleste har fulgt dette råd, så meget mere som det almindelig og med rette påstodes, at kongens tjenere kun mådelig overholdt det vilkår, der betingede deres særstilling. I enhver købstad kunde der selvfølgelig findes kongelige tjenere eller fandtes, hvis man henregner by-

¹⁾ Kbh.s Dipl. I. 195, 439—40; Danske Mag. 4. R. I, 227.

²⁾ Kbh.s Dipl. III, 29.

fogeder og toldere til denne kategori, men efter sagens hele natur havde de dog særlig til huse i København og senere i Helsingør, det sidste sted på grund af Kronborg og Sundtolden. Efter en fortegnelse fra 1620 fandtes der i den førstnævnte by godt og vel 80 kgl. tjenere af den forskelligste art, der brugte borgerlig næring — for størstedelen ølsalg —, men desuden „fast over tusend bosatte mænd, som hverken bemøjes eller anmodes om vagt, pligt eller tyng, men anses og holdes for kgl. ms. fri folk¹⁾“. Og i Helsingørs tingbøger møder man jævnlig klage fra rådet og menigheden over, at kongens tjenere, i den ældre tid særlig bøsseskytterne, drev borgerlig næring, men alligevel intet vilde yde til bysens bedste, „endog de og haver fæst og besidde borgerlig bolig, som skat og tyng kunde vel holdes af²⁾“.

Det må dog tilføjes, at skattefriheden i det mindste for magistratens og de højere kgl. tjeneres vedkommende kun gjaldt de ordinære skatter, ikke de ekstraordinære, „efterat det dermed haver en fast anden lejlighed“, men både skattemandtallene og menighedens klager vidner om, at man efter bedste ævne har søgt at udstrække sin ret til at gælde også for disse langt mere trykkende afgifter³⁾.

Det siges i Erik Glippings forordning for Sjælland fra 1284 (art. 12), at den fattige mand, der hverken sår

¹⁾ Kbh.s Dipl. IV, 772. I den følgende tid blev antallet langt større. 1660 endog 40 prc. af befolkningen (Fridericia i Hist. Tidsskr. 6. R. II, 251 f.).

²⁾ Tb. 1578 ³/₂. Man enedes om, at de skulde holde borgerlig tyng, hvis de brugte nogen næring; når de udkommanderedes, skulde deres koner til gengæld sidde skattefri. Jfr. Tb. 1579 ¹/₂.

³⁾ Jfr. Jacobsen, Skattevæsen S. 103. Mackeprang, Købstadstyrelse S. 96—97, 252.

eller slår, ikke skal „inne“. Et lignende påbud om en vis minimumsindtægt som betingelse for deltagelse i skattepligten savnes for købstæderne, og alt tyder på, at man har skrabet bunden så nær som vel mulig for at være sikker på, at ingen skulde undslippe. Noget andet er det, at medtagelse i skattemandtallet selvfølgelig langtfra altid betyder, at skatten virkelig er bleven betalt; dertil træffer man for ofte i mandtallene små, meget talende bemærkninger som „haver intet“, „arm“ eller lignende. Derimod kan det ses, at man har søgt at hindre fattigfolk i at slå sig ned i byen eller i det mindste i at blive borgere, hvilket jo allerede de stundom ret høje borgerskabspenge delvis afværgede. I Ribe vedtager således magistraten og de 24 mænd 1577, at ingen må blive borger uden i tre år at skatte efter mindst 4 sk., hvad der 1587 forhøjedes til 8 sk., og Vejles videbrev fra 1610 udtaler, at den, der vil være borger, må stille sikkerhed for, at han i tre år kan skatte af 10 skatte mark i det mindste¹⁾.

Man er som sagt gået meget langt ned, og mandtallene viser, at en mængde personer er bleven ansat til 1, 2 eller 4 sk., altså til yderlig små beløb. Det er vist for størstedelen kvinder, der har dannet hovedbestanden af disse små skatteydere; thi lige så vel som den velhavende købmandsenke måtte den fattige ølkone bære sin del af stadens byrder. De synes undertiden at have udgjort en særlig skatteklasse; i Skelskør tales der f. ex. om skat „af dennem, som står udenfor roderne“, og da

¹⁾ Ribe „Jordebog“ S. 105 v (Provinsark.) — Indført på de første blade i Vejles bysbog fra 1627; til sammenligning kan anføres, at i 1620 er gennemsnitsansættelsen 13 mk.

disse for største delen er kvinder, kaldes denne andel stundom „kærlingskatten“¹⁾).

Hvad endelig skatteobjekterne angår, er det allerede af det ovenfor sagte tilstrækkelig klart, at der skattedes både af indtægten, „næringen“, og af kapitalen, der vel som oftest har været anbragt i faste ejendomme. Den tidligere citerede Flensborgvedtægt fra middelalderens slutning siger f. ex., at borgerne skal skatte af alt det gods, de har og håndterer, „undtagen deres skårne klæder“, og dette stemmer ganske overens med, at købstæderne østen for Storebælt 1534 samtykker at udgive den 25. penning af både rørligt og urørligt gods „undtagen deres daglige klæder, dertil gryder, kander og deres daglige køkkentøj“. Ligeledes hedder det i en 1627 afgiven erklæring fra købstædernes afsendinge, „at når nogen skat . . . sættes, da overvejes det, hvad en mands formue er, både udi penge, gårde og købmandsskab“²⁾. Et meget vigtigt skatteobjekt har øjensynlig de faste ejendomme været, og både af regering og kommune lovgives der ofte om dem. Lå en grund øde, må man antage, at der gik ingen eller kun ringe skat af den, men da kommunens skattepligt overfor staten jo vedblev at være den samme, kom byrden altså til at hvile desto tungere på hver enkelt mand. Intet under, at man

¹⁾ Efter regnskabet for 1583 gives således 15 stobe øl til rådet, da de lignede roderne og satte kærlingskatten. Den svarer muligvis til en afgift i Ringkøbing, årspenge, der betaltes af ikke-borgere, fattige koner og — sognepræsten. — Forøvrigt synes det at have været ret almindelig, at fattigfolk søgte at slippe for at betale skat ved at flytte udenfor byportene, hvorfor der udstedtes adskillige forbud herom. Se f. ex. å. br. af 1576 ¹⁶/₂ og 1578 ²⁵/₈.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. I. 451: Erslev, Aktst. t. Rigsraadets Hist. II, 13.

derfor ligesom på landet nærrede stor frygt for øde grunde, og der udgik talrige påbud om, at de skulde bebygges, for at ikke byens indtægt skulde mindskes¹⁾. Almindeligvis sattes fristen til tre år, og i modsat fald tilfaldt de kongen og byen — forudsat at man ikke lod nåde gå for ret. Af samme årsag søgte man at hindre, at gårdene ved arv splittedes på altfor mange hænder; en vedtægt fra Århus (1551) gør det således til pligt for hovedejeren at udkøbe de andre²⁾. Var gården eller huset udlejet, hvilede „grundsskatten“ på lejerens, og det er derfor en meget almindelig bestemmelse, at ejendomme kun må udlejes til pålidelige, skattedygtige folk³⁾.

Selvangivelse synes i det mindste i den ældre tid at have været gængs, og angivelsen er bleven bekræftet med ed. Oplysende er i så henseende en 1457 fældet dom mellem borgmestrene i Ålborg og en borger, som de havde sat „i stok og jern og pint . . . sin førlighed af“, bl. a. fordi han efter deres mening ej rettelig havde skattet af sit gods og sine penninge. Dommerne fandt imidlertid, „at han havde det forret med helgens ed og oprakte fingre, eftersom byens vilkår udviser, (og) at han havde rettelig skattet af alt hans gods“. De udtaler tillige, at borgmestrene skulde have undersøgt hans hus, og havde de da fundet mere gods, var det bleven forbrudt, og han selv skulde have stillet borgen. I Flens-

¹⁾ Talrige eksempler herpå i de første bind af Sechers Forordninger under rubrikken „købstæder“. — 1540 samtykker rådet i Ålborg, at udenbys mænds øde jord skal skatsættes til 4 sk. (Bysb. S. 403).

²⁾ Hübertz I, 145 f. Jfr. kongebrev til Kolding 1589 ²¹/₃ og Middelfart 1590 ⁵/₂.

³⁾ F. ex. Kbh.s Dipl. I, 332—33 og 427 (1524, 56). Ålbog. bysb. S. 403 v (1536). kongebrev til Horsens (1577 ²¹/₂) o. o.

borg, hvor borgerne skulde udrede deres skat „by eren eeden in den hilgen to zwerende“, faldt godset ved falsk angivelse halvt til kongen og halvt til staden, og falskneeren skulde dømmes, „som man retter over en anden meneder¹⁾“.

Selve taxeringen foretoges i den ældre tid af magistraten alene, i det 16.—17. århundrede af magistraten og et udvalg af borgerne, sædvanligvis de 24 mænd, indtil forordningen af 7. april 1619 (art. 13) indførte de såkaldte taxerborgere²⁾. Men efter hvilke principper man er gået frem ved ligningen, er det ganske umuligt at afgøre, da det kun i al almindelighed siges, at skatten lægges, „eftersom enhver sin formue og lejlighed haver været“, eller der anvendes lignende svævende udtryk. Trods den store mængde skattemandtal, der endnu er i behold, er vi derfor ude af stand til at kunne beregne, hvilken procent af den ansattes formue hans skatteportion udgør. Listerne kan kun give os et sikkert ikke altfor nøjagtigt billede af formuesfordelingen indenfor hver købstad, hvorimod de lader os i stikken, når vi søger at udregne, hvor meget der var samlet på den enkelte hånd.

Ikke sjældent hændte det, at en borger, der sikkert altid har hørt til de mere velstående, klagede sin nød for kongen, når han anså sig forurettet ved ligningen, og udvirkede en ordre til magistraten om, at han ikke skulde taxeres højere end den bedste, næstbedste, trediebedste mand i byen³⁾. Men også magistraten havde på sin side god grund til at føre klage, nemlig over den

¹⁾ Top. saml. p. perg. Ålborg nr. 12.

²⁾ Mackeprang, Købstadstyrelse S. 195 f.

³⁾ Talrige eksempler herpå i Kancel. Brevbøger.

utrolige langsomhed, hvormed borgerne betalte deres skat, hvilket atter måtte medføre, at såvel den årlige byskat som ekstraskatten indgik yderst upræcist til rentekammeret. Allerede stadsretterne og privilegierne fra det 13.—14. århundrede indeholder bødebestemmelser i så henseende, der navnlig er detaillerede i de skånske privilegier fra 1360—61 og i Roskilde stadsret. Straffebestemmelserne vedbliver at udgå i den følgende tid; efter Viborgs stadsret skulde man således betale staden 3 mk., efter et Ålborgprivilegium forbrød man endog sit borgerskab, hvis skatten ikke var redet en måned efter, at den var bleven pålagt¹⁾. Men alt dette hjalp intet; rådet havde stadig den største møje med at få borgerne til at opfylde deres forpligtelser, og der vedtoges til ingen nytte et utal af påbud, der skulde skabe bedre tilstande.

Bedst kendte er forholdene i Helsingør, hvor det åbenbart har stået meget ilde til. I 1574 samtykkes det, at den, der efter at være bleven påmindet fire gange på tinge ikke inden tre dage betalte sin byskat, skulde sættes i rådstuekælderen og alligevel udgøre skatten. Men allerede året efter klagede kærneren over, at størstedelen af borgerne stod tilbage med deres skat fra forrige Mortensdag, uagtet mange var så formuende, at „de ikke havde behov at drage dermed op så lang tid²⁾“. Og det blev næsten jo længer jo værre. Få år efter gav den ældste borgmester tilkende, at uagtet menigheden noksom og ofte var påmindet herom, „så at hver tingdag slider man tiden hen dermed, dog agter man intet hverken formaning til gode ej heller trussel

¹⁾ Rosenvinge V, 294, „eller have det i borgmester og råds minde“, Viborg stadst. art. 1 = Kolding 1452 art. 1.

²⁾ Tingb. 1574 $\frac{6}{12}$, 75 $\frac{2}{9}$; 1579 $\frac{18}{1}$ er der atter almindelig klage.

med pant at tage eller anden straf“. „Efterdi der ingen lydighed findes“, havde rådet derfor i sinde at klage til kongen, men først vilde det dog lade udmelde 16 borgere, der skulde afgøre, hvad der var tjenligst. De 16 mænd erklærede, at borgmester og råd var i deres gode ret, men anmodede dem dog om hellere selv at beholde straffen i hænde, „at andre ulæmper ikke skal forårsages“, hvorfor man enedes om, at den forsømmelige skulde give dobbelt pant, og hvis han vægrede sig, sættes i kælderren¹⁾. Der vedblev imidlertid at være „stor modvillighed og ulydighed“, og „hvad derom tilsiges, hjælper det dog intet“, selv ikke efter at man havde prøvet en slags dragonader. I 1594 tilvarede borgerne nemlig om inden otte dage at betale deres restancer; i modsat fald skulde „til dennem indforvises til deres kost og underholdning“ tømmere, murere og andre håndværkere, der arbejdede for byen²⁾. Det var kun en dårlig trøst, at ganske de samme klager om end knap så højlydt genlyder fra andre byer.

¹⁾ Tingb. 1581 12/s.

²⁾ Tingb. 1594 26/s.

Tillæg.

Købstædernes årlige byskatter. (Jfr. S. 160.)

Tallene i første kolonne angiver skattebeløbene i mark dansk, således at skillingerne er anført som decimaler, efter den i Nye Danske Magazin VI. 313 f. trykte optegnelse om de indtægter i rede penge, „som kong Hans havde årligen af slot og len udi Danmark“, nedskrevne c. 1523 af Frederik I's kansler Klaus Gjordsen. Lakunerne er såvidt som mulig udfyldte, navnlig efter de ældste bevarede rentemesterregnskaber fra 1546 (indeholder kun regnskaberne fra Jylland) og 1551. Tallene i anden kolonne er tagne fra rentemesterregnskaberne for 1580 og 81, suppleret med en efter 1605 nedskrevet fortegnelse over de enkelte købstæders skattebeløb i daler á 3 mk. (Danske kancellis arkiv. Blandede akter. Pk. B., her citeret som „fortegnelsen“).

| | Kong Hans' tid ^a | 1580—81. | Skattebel. i løde mk. | |
|--------------------------------|--------------------------------|-----------------------|--------------------------|--|
| <i>Skåne osv.</i> | | | | |
| Malmö | 300 | 300 | | |
| Åhus ^{a)} | 133.7 ¹⁾ | 132.13 | 47? | a) Som tilhørende kirken nævnes byer ikke i Klaus Gjordsens register. |
| Halmstad | 150 | 100 ²⁾ | | 1) Efter rentemesterregnskabet for 1551. |
| Lund | 100 | 100 | | 2) Fortegnelsen. |
| Landskrone | 100 | 100 ²⁾ | | |
| Ystad | 100 | 100 | | |
| Væ | 84.6 ¹⁾ | 84.6 | | |
| Ronneby | 75 ¹⁾ | 75 | | |
| Ny og Gl. Varberg | 70 | 60 ²⁾ | | 3) Efter rentemesterregnskabet for 1551 er beløbet det samme som under kong Hans. |
| Trelleborg | 60 | 60 | | |
| Helsingborg | 56.4 | 56.4 | 20 | |
| Falsterbo) | 106.4 | 56.4 ²⁾ | 20 | |
| Skånør) | | 50 ²⁾ | | |
| Bosted | 50.10 | Nedlagt | 18 | |
| Sommershavn | 33.12 ¹⁾ | 33.12 | 12 | |
| Solvesborg | | 22.8 ²⁾ | 8 | |
| Laholm | | 13.8 ²⁾ | | |
| Tommerup | 28.2 | Nedlagt | 10 | |
| Kongsbak | 22.8 | " | 8 | |
| Ny Falkenberg | 19.11 | " | 7 | |
| Gåsekil | 8.7 | " | 3 | |
| Engelholm | | " | | |
| Avaskær | | | | |
| Lykå | | | | |
| <i>Sjælland.</i> | | | | |
| Næstved | 300 | 300 | | |
| København | 281.4 | 281.4 | 100 | |
| Roskilde | 200 | 200 | | |
| Slagelse | 200 | 150 | | |
| Stege | 200 | 100 ⁴⁾ | | 4) Resten eftergivet. Ved å. br. a 1582 ²¹ / ₆ nedsættes skatten fra 200 til 100 mk. |
| Køge | 181.4 | 181.4 ⁵⁾ | (100) | 5) Skatten var oprindeligt 281 mk. 4 sk., men ved kongebrev af 1452 ²¹ / ₆ (Danske Selsk. papirer) fik byen befaling til årlig at give 100 mk. l. af byskatten til domkapitlet i Roskilde. |
| Kalundborg | 100 | 100 ²⁾ | | |
| Skelskør | 100 | 100 | | |
| Slangerup | 80 | 80 ²⁾ | | |
| Storeheddinge | 80 | 80 | | |
| Helsingør | 56.4 | 56.4 ²⁾ | 20 | |
| Holbæk | 56.4 | 56.4 | 20 | |
| Nykøbing | 56.4 | 56.4 | 20 | |
| Vordingborg | 56.4 | 56.4 ²⁾ | 20 | |
| Præsto | 30.6 | 30 | | |
| Søborg | 28.2 ⁶⁾ | Nedlagt ³⁾ | 10 | 6) Nye Danske Mag. VI, 312. |
| Ringsted | 24 | 50 | | |
| Korsør ⁷⁾ | | | | 7) Skatten afløst af færgepligt. |
| <i>Lolland-Falster.</i> | | | | |
| Nakskov | 281.4 | 281.4 | 100 | |
| Nykøbing | 200 | 150 | | |